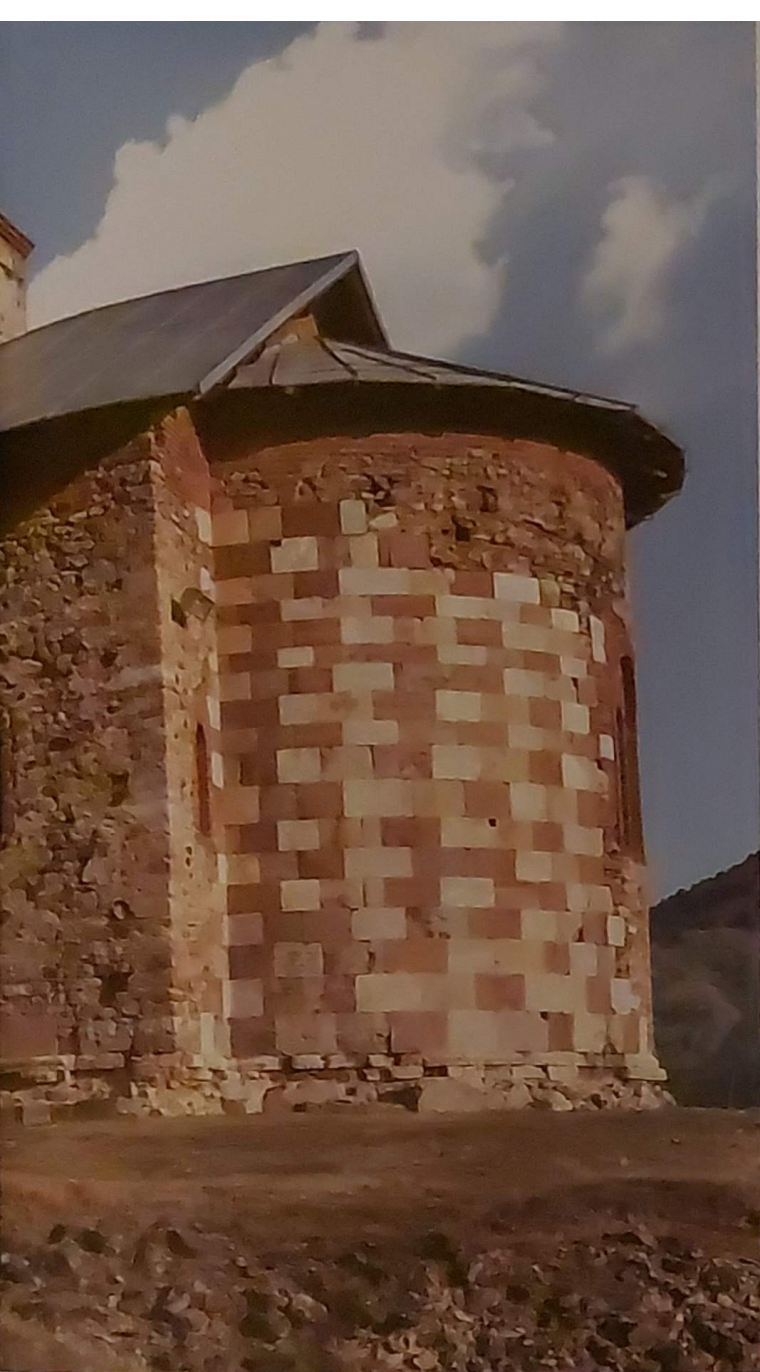

•БАЊСКА•

Манастир Бањску, са црквом Св. Стефана у близини Косовске Митровице, саградио је краљ Милутин између 1313. и 1317. Ова репрезентативна задужбина била је намењена „за чување и покој блаженог и богоугодног његовог тела“. У биографији краља Милутина стоји да се краљ око изградње цркве саветовао са мајком (Јеленом) и братом (Драгутином), а да је старање и надзор над подизањем задужбине поверио Данилу II, тада игуману бањском, каснијем Архиепископу. Књижевник, човек краљевог поверења и сигурног укуса, Данило II је, како кажу стари биографи, имао „вишу мудрост у срцу своје за подизање цркве“. Милутин је богато обдарио манастир (75 села и 8 катуна), што се сматрало за највећи ктиторски прилог једној немањинској цркви. Како је задужбина била предвиђена за краљеву гробницу, укинута је епископија и манастир проглашен за ставропигион четврти по рангу међу краљевским манастирима (иза Студенице, Милешево и Сопотана). После смрти 1321, краљ Милутин је ту и сахрањен, али су у време Косовске битке његови остаци пренети у Трепчу, одакле су се, око 1460, нашли у Софији. Претпоставља се да је у Бањској била сахрањена и Теодора, мати цара Душана, којој је припадао златан прстен са двоглавим орлом и натписом, данас у Народном музеју у Београду.

Монуменално здање са црквом, трпезаријом, библиотеком, манастирским конацима и „палатом царском“, Бањска је почела да пропада врло рано: у изворима се налазе подаци о пожару који је почетком 15. века захватио цркву и књиге. У другој половини 15. века манастир је, вероватно, опустео; путописац Курепешић наводи да је Бањска разорена по заповеди султана, јер су се у манастиру окупљали хришћани,

„ПРСТЕН КРАЉИЦЕ ТЕОДОРЕ“

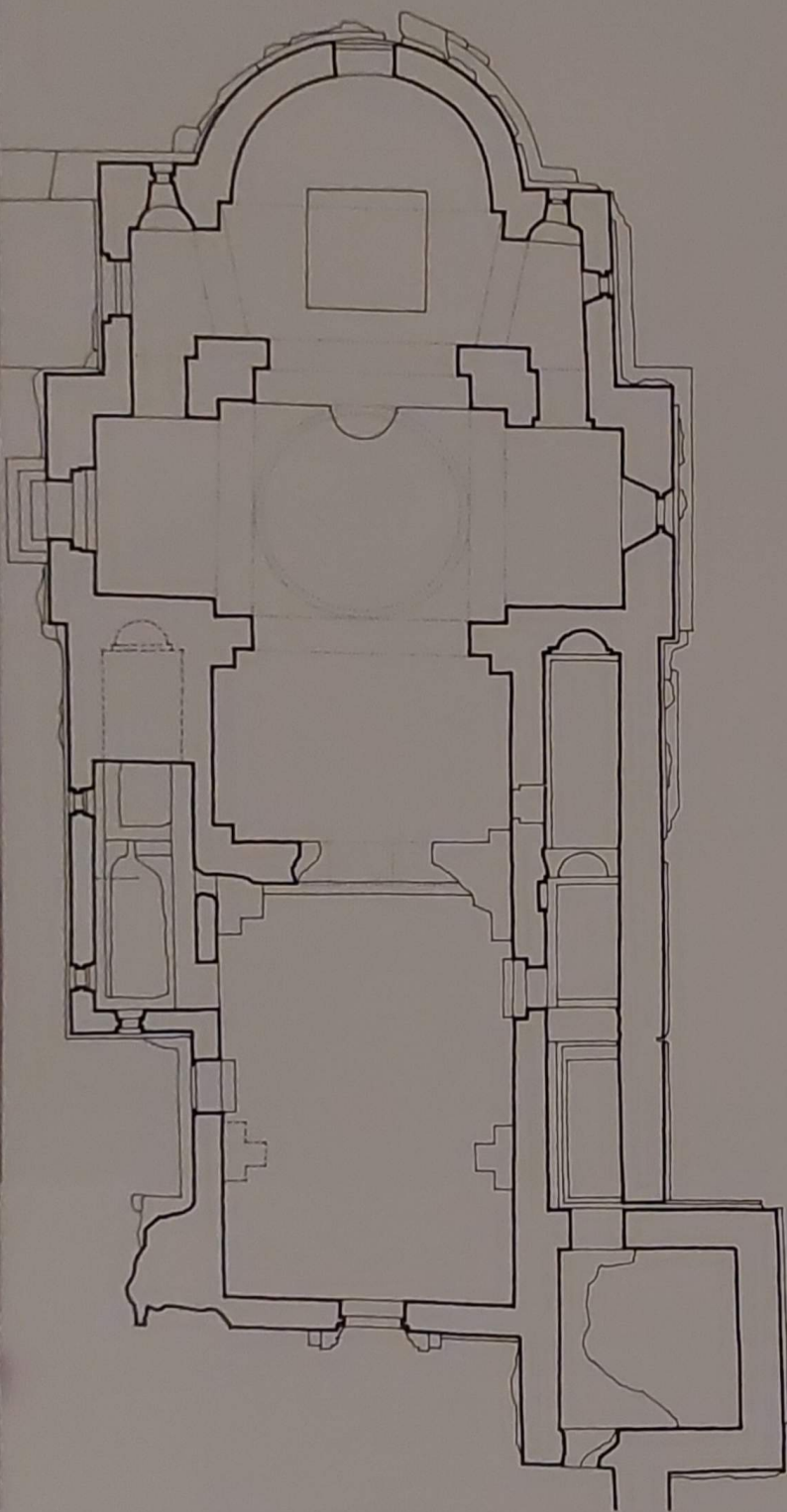
Ремек-дело српског златарства.
Пронађен у гробу мајке Цара Душана
у Манастиру Бањска.

ЦРКВА СВЕТОГ СТЕФАНА, Манастир Бањска

свагда горети љубављу свесрдном ка вишњем промислу, помнишљаше у најбољем срцу своме на преподобнога свога прародитеља, светог оца симеона, какву грађевину и црквени украс да постави на чување и на покој свога светог тела. ражегавши се љубављу христовом, и договоривши се са светом и блаженом матером својом још за живота, монахињом зеленом, и са телородним својим братом, краљем стефаном, и са преосвећеним епископом својом трећим, поче зидати храм у име светог првомученика и апостола христовог стефана, када је у то време био у том манастиру блажени и богом изабрани монах, свеосвећени епископ кнр данило...

Архиепископ Данило II (Житије Краља Милутина)

ОСНОВА ЦРКВЕ СВЕТОГ СТЕФАНА,
Манастир Бањска

избегли из турског заробљеништва. У 19. веку је већ разрушена црква претворена у џамију, и као таква служила све до Првог светског рата. Покушај обнове цркве свео се на њено конзервирање 1939, али од некадашње вредности Бањске није остало готово ништа: мермерни блокови којима су облагане фасаде великим делом су развучени, као што су уништени и ансамбли фресака и скулптуре.

Бањска је била на гласу као један од најлепших споменика српске средњовековне архитектуре. Према изричитој жељи краља Милутина сазидана је по узору на Богородичину цркву у Студеници и у традицији немањихких цркава 13. века (својим планом се ослања на Жичу). Храм има облик једнобродне базилике, са слепим кубетом и пространим полукружном апсидом на источној страни. Бочни певнички простори, исте висине као и главни брод, формирају једну врсту трансепта; травеји су различито били засведени: источни полуобличасто а западни крстасто; припрата је са северне и јужне стране подухваћена са по једном капелом, а оне не излазе из основе масе фасадног зида. Улаз у цркву са западне стране био је фланкиран са две куле. Цела фасада била је обложена масивним блоковима црвеног, плавог и белог мермера, док су кубе и конструкција изнад кровног венца били изведени од опеке и малтера. Архитектонска решења горњег дела конструкције и положај отвора на фасади нису довољно јасни. Да ли су постојали монументални и застакљени дводелни и троделни прозори на апсиди, бочним певницама и западној фасади, или је поред њих ишао и један фриз базиликалних прозора на горњем делу фасаде, као у Сопоћанима? – само су претпоставке. О њима нема довољно поузданих судова, мада је комбинација различитих типова осветљења врло вероватна и она би одговарала основној пластичној замисли грађевине.

Бањска је имала и живопис високог квалитета, за чију су израду коришћени златни листићи, тзв. „бањско злато“ које се помиње у изворима и народној поезији. На жалост, сем неколико изbledелих фрагмената, фреске су пропале, тако да се о њиховим особинама не може рећи ништа извесно, чак ни оно основно: да ли су биле урађене у духу наративног стила Милутиновог времена, или су, као и архитектура, везане за традицију 13. века – на шта би упућивало то злато, карактеристично за Студеницу, Милешеву и Сопоћане. О пластичној декорацији знамо нешто више него о сликарству, али ни ти фрагменти који се данас налазе у Народном музеју у Београду, Археолошком музеју у Скопљу, Соколици, или у селима око споменика, не могу да пруже прави утисак о некадашњем украсу портала, прозора и конзола. Слично Студеници, и Бањска је имала монументални портал на западној страни, од којег су очувани само делови архиволти, са повијеним акантусовим лишћем и двочланим и

Нже вътроицислави
мыи ѿдннъсьи и
сконнѣ. ѿць ще
дро тѣ нбѣвсако и на
деже. зачела неммы
нико нца ѿ жнда и
и млоу же въвышнихъ
англьскаа нархангль
ска бесплътна воннѣ
ства. ѿкрѣтъ прѣсто
и ще непрѣстаннымъ
гласыи немлѣчымъ

ПОЧЕТАК ПОВЕЉЕ КРАЉА МИЛУТИНА
МАНАСТИРУ БАЊСКОЈ

Ова Повеља позната је као Хрисовуља Свѣтој Синефану.
Турци су је после Косовске битке однели у Цариград.
Од средине 15. века држана је у султановој ризници.

трочланим тракама и врежама, затим скулптура лава и скулптура Богородице на престолу с малим Христом, која је некада стајала на тимпанону, а данас се чува у Манастиру Соколици. На њој се налазе врло јасни трагови боје. Кад се ова фигура упореди са западним порталом Студенице, поред готово идентичне иконографске схеме, уочавају се значајне стилске разлике. Оне се објашњавају сучељавањем и мешањем византијске и романске концепције, двају схватања која су у скулптури средњовековне Србије, од Студенице до Св. Арханђела, прошла кроз врло сложене процесе метаморфоза и узајамног прилагођавања. Сам начин клесања, који се може добро уочити у другим сачуваним фрагментима, показује да је скулптурални украс Бањске можда заостајао за студеничким, али да је био живљи и маштовитији од дечанског. Према ономе што се може реално реконструисати, на основу врло скромних остатака: Бањска је значајан беочут у једној посебној развојној линији која се, програмирана династичким и црквеним разлозима, строго држала традиције и континуитета, готово онако како су то поставиле сликане Лозе Немањића у Грачници и Дечанима.

Лазар Трифуновић

СВЕТА ЛИТУРГИЈА У БАЊСКОЈ, 2013. г.

ОСТАЦИ КАМЕНЕ ПЛАСТИКЕ, 14. век

ПЕЧАТ СА НАТПИСОМ
"СИДРОМОНАХ ЖИТОМИСЛИЋАНИН", 17. век

СРЕБРНИ НОВАЦ КРАЉА МИЛУТИНА, 14. век